

La claustra de Mustér e la Lumnezia

Autor(en): **Berther, Vigeli**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **40 (1954)**

PDF erstellt am: **24.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882346>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La claustra de Mustér e la Lumnezia *Chisad*

da P. Vigeli Berther OSB, Mustér

En las davosas diesch annadas digl Ischi eis ei vegniu scret bia davart igl uorden dils caputschins, davart lur gronda muntada per nossa religiun e litteratura religiosa, ed oravontu tut davart lur nunappreziavels merets per la reforma catolica de nosa tiaretta romontscha.

Perquei eis ei forsa era ina gada d' engrau de schar sgular noss' egliada viaden el temps miez e considerar igl operar digl uorden benedictin en nossa tiara, presentaus entras la venerabla abbazia de s. Placi e s. Sigisbert a Mustér. El ei igl uorden che ha purtau la cultura, allas tiaras dil nord (oriunds ch' el ei medemmein sco 'ls caputschins dell' Italia), igl uorden che ha liberau la cultura romana ed uniu ella culla forza dils pievels alpins e germans. Quei operar dils benedictins en Rezia, e principalmein lur influenza silla Val Lumnezia ei — el temps miez aschilunsch sco las fontaunas relatan — **in operar politic**, per lu alla fin dil temps medieval vegnir remplazzaus dagl **operar religius** e suenter la revoluziun franzosa sefar valer sin terren educativ, entras **l' influenza della scola**.

1. La claustra e la Lumnezia el temps miez

Ils pli vegls documents che plaidan della claustra s'avischinnan mo alla Lumnezia. Igl ei il testament digl uestg Tello digl onn 765.¹ Cheu vegnan Luven, S. Martin sper Glion e l' alp Mundaun menzionai, mo buc in sulet vitg ni uclaun lumnezian vegn

¹ Fritz Streicher, Die Carta donationis des Bischofs Tello v. Chur. Mittlg. Est. Inst. f. Geschichtsforschung 51 (1937) 1—37.

surdaus alla claustra. Denter quels loghens e la Lumnezia vegn ei bein ad haver regiu in cert contact, mo de quel raquentan negins documents. Podà ch' ins anfla inaga enzatgei a caschun dell' ediziun dils interessants urbaris de Pleif e Degen. Ina regurdientscha de quei contact ein forsa era las armas dils nobels de Lumnezia ella casa della claustra a Glion digl onn 1483.² Interessant eis ei era che la renomada famiglia de Putnengia (era Pultengia) ha entuorn 1500 ses representants en nossa Val, sco vegls documents els archivs de Vrin e Lumbrein relatant.³ Maun en maun culs Lumnezians va igl avat de Mustér, sco cau della Cadi, per l' empemaga ella dispeta dils subdits della Foppa e Lumnezia, dils conts de Werdenberg-Heiligenberg, ensemen culs Signurs de Belmont e Razén, encunter ils suranumni conts. Igl empem vul igl avat intermediar, mo quei ei buca reussiu ed il facit ei la battaglia dil Mundaun dils anno 1352 stada.⁴

Ils fretgs della politica reconcilionta dils avats denter Signur e subdit che ha priu en egl il spért democratic de nies pievel, ei bein era la Ligia de Glion dils anno 1395 stada. Leu ein ils Signurs: Avat Gion de Mustér, Duri Brun de Razén ed Albrecht de Sax-Mesauc seligiaj cun lur subdits. En quei document vegn la Lumnezia allegada quaterga.⁵

Entras l' influenza che avat Gion ha giu en quella Ligia, astg' ins dir che la Lumnezia hagi acquistau la libertad democratica cun agid della claustra de Mustér. Quella libertad ei lu era vegnida renovada ed amplificada sin territori della claustra, a Trun sut igl ischi, igl onn 1424. Ella ei puspei il resultat della dispeta dil cont Brun ils II de Razén encunter igl uestg de Cuera e ses alliai encunter Habsburg denter ils quals era igl avat de Mustér ed ils Lumnezians sesanflan. Gest avat Pieder de Putnengia eis ei stau che veva fatg avon tut siu pusseivel per pacificar ils dus gronds adversaris grischuns en quella dispeta, il

² Poeschel, Kunstdenkmäler Graubündens Bd. IV. p. 60.

³ Vrin, Arch. de vischn. 1505. Lumbrein, Arch. de vischn.

⁴ Müller, P. Iso, Klostersgeschichte I. 160.

⁵ Müller, l. c. 172 ss.

cont de Razén e quel de Sax-Mesauc che vevan domisdus dispetas pervia de possess e dretgs a Flem, ella Foppa, en Lumnezia ed a Surssaisa tudestga. L' influenza della claustra ei carschida tondanavon ch' ils dus frars Hendri e Gion de Sax-Mesauc han seschau recipir sco glied della Casa de Diu. Partida de lur beins han ei vendiu als conts de Razén, mo lur subdits vesevan nuota bugen quei e levan restar tiella Ligia Grischa; per quei motiv han els seschau recipir sco glied della Casa de Diu de Mustér. Quels novs subdits stuevan pagar taglia alla claustra, per gl' auter eran ei libers. Dapi la fundaziun della Ligia Grischa va la politica della claustra e della Lumnezia maun en maun; nus anflein domisdus ella battaglia della Tgalavaina, battend per lur libertad communabla, e domisdus anflein nus puspei 300 onns pli tard, sacrificond lur saung ell' uiara encunter ils Franzos.

2. La claustra e la Lumnezia durant ils temps dils combats religios

Arisguard l' influenza religiosa che la ven. claustra de Mustér ha giu en Val Lumnezia, raquentan a nus negins documents. L' emprema indicaziun ch' ei buca de tschaffar historicamein, indichescha a nus igl urbari della pleiv de Lumbrein. Leu stat ei scret: «Pro informatione»: «E principialmein dueian rev. paders digl uorden de s. Benedetg della principiala claustra de Mustér haver surviu e regiu inaga la pleiv de Lumbrein.» Aschia va la fama ch' ei buca de sbittar, ed ei para mo ded esser dubi, schebein els hagien surviu sco sempels beneficiats ni sco plevons.⁶

Ina regurdientscha a quella tradiziun ein forsa era ils biars umens che portan il num *S i g i s b e r t*, sco era la presentaziun della claustra e de s. Placi e s. Sigisbert ella caplutta de s. Andriu, baghegiada 1660.⁷ Era vegn la fiasta de s. Placi e s. Sigis-

⁶ Lumbrein, Arch. della pleiv, Liber Primus, secrets 1732 da plev. T.

⁷ Poeschel, l. c. p. 192.

bert mintgamai tenuta per firau, tenor il sura numnau urbari,⁸ in fatg che nus anflein schiglioc negliu, ell'entira Lumnezia buc — da gliez temps. Aunc oz anflein nus a Lumbrein el Carner las restonzas d'in altar ord il temps dil baroc che representa s. Placi e s. Sigisbert.

L'emprema segira notizia davart pastoraziun de paders benedictins de Mustér en Lumnezia anflein nus a Val; gl'emprem ei tenor la cronica de can. Ph. A. Rüttimann P. Columban Federspiel staus.⁹ De siu operar savein nus denton nuot. Pli gronda muntada ha siu confrar, P. Placidus Rütiman, era oriunds de Val, giu. A sia intenziun, e pli tard forsa schizun sut sia direcziun — era el gie 1687 substitut dil plevon de Val¹⁰ — ein ils cudischs «Geistlicher Blumengarten» ed in cudisch per assister alla s. Messa vegni stampai. Quels dus ein stai ils emprems cudischs squitschai dalla stampa claustrala.¹¹ En quella medema pleiv ha lu pli tard era P. Baseli Bischof funzionau sco substitut dil plevon.¹³

All'entschatta dil 19 avel tschentaner ei era P. Pl. a Spscha staus cuort temps caplon a Val. Fetg incantaus eis el denton buca staus dals «Valeisers» de leu, pertgei ch'els levan nuota dar ad el il salari cunvegniu; el eri anzi bia absents. Indignaus de quels «fendacotschens», ha el spurlau la puorla giudias solas ed ius per siu fatg, titulond ils de Val «ina banda de laders». Siu successur el medem uffeci ei stau P. Meinrad Birchler che ha pudiu tener ora varga 10 onns sco caplon,¹³ probabel perquei ch'el era nativ de lieunga tudestga. Entras quei continuau contact culs religius della claustra de Mustér, ei era la veneraziun de ses ss. Patrums, s. Placi e s. Sigisbert, daventada pli intensiva. Ina statuetta de s. Placi stat aunc oz sin in altar lateral. Pli detscharta ei quella veneraziun semussa-

⁸ Lumbrein, Arch. della pleiv, l. c. p. 7.

⁹ Arch. d. pleiv de Val s. Pieder, cronica de can. Rüttimann.

¹⁰ Archiv de Val, l. c.

¹¹ Ischi XX. 1926, Gadola G., Las empremas stampas romontschas.

¹² Cronica Rütimann.

¹³ Album Disertinensis.

da cura ch' ils de Val han, suenter igl incendi de Mustér, igl onn 1799 priu si la fiasta de s. Placi e s. Sigisbert per firau cumandau, sinaquei ch' entras lur intercessiun els vegnien protegi da semegliantas disgrazias.¹⁴ Aunc oz fan ei per quei di ina processiun alla caplutta nova de s. Clau de Flia. Pli baul mavan ei a Camp, nua ch' era ils de Peiden vegnevan pil di de s. Placi.¹⁵

Havein nus considerau igl empren l' influenza benedictina ell' allontanada Val s. Pieder, sche lein nus ual da leu anora far in sbargat sul Patnau vi ella vischnaunca de Vrin. Ils emprems documents che relatan della activitad ed influenza religiosa en quella vischnaunca, anflein nus el cudisch de batten. Tenor quel ha P. Ildefons Decurtins, da lezzas uras beneficiat a Rumein, enzinu 1733 ina lètg enstagl dil plevon.¹⁶ Siu successur el medem uffeci pil decuors d' in onn ei siu confrar P. Gregor Monn staus.¹⁷ Ei para ch' ils beneficiats de Rumein hagien stuiu substituir ualti savens a Vrin. Igl empren suenter il suranumnu P. Ildefons ei P. Celestin Berther staus,¹⁸ pli tard anflein nus leu era P. Pl. a Spescha. Ual pervia de siu priedi a Puzastg, la fiasta de s. Barclamiu 1799, nua ch' el veva priu per motto de siu priedi: «Buca sefidei sin prencis e carstgauns, dils quals il salit vegn franc buc», ei stau per la partida dils pivuns austriacs la viarcla per sia deportaziun.¹⁹ Ella medema vischnaunca han aunc pastorau sper tut ils auters paders ch' ein buca menzionai specialmein: P. Josef Thaler,²⁰ e lu igl exbenedictin P. Sigisbert Monn da 1871—74.²¹ Con savens paders de Mustér han funzionau e gidau ora en pleivs romontschas, senza vegnir menzionai, savein nus cumprender ord la notizia de P. Pl. a Sp. en ina brev scretta als Austriacs, per mussar si ch' el seigi spi-

¹⁴ Bündner Monatsblatt 1917, p. 189.

¹⁵ Communicaziun da Sur Ant. Schmed, plev. Degen.

¹⁶ Archiv della pleiv Vrin, Cud. de battens.

¹⁷ Notiz. el Cud. de pleiv ed urbarium.

¹⁸ Cud. de batten Vrin, 1724 e 1736.

¹⁹ Pieth, Hager, P. Pl. a Spescha p. 114 ss.

²⁰ Cud. d. pleiv Vrin 1839 e 40.

²¹ Archiv de pleiv, urbari, p. 90.

ritual: «Ellas quater ligias hai jeu perdegau: a Fallera ella Foppa, a Siath, a Rumein, a Vignogn, Surrin, Vrin, e Pizastg (!) ed adina puspei a Mustér. Sco substitut dil plevon hai jeu funcziunau a Ruschein, Trun, Medel e Vrin.»²² Quella notizia de P. Pl. datescha gia dils anno 1799, pia avon che siu temps de pastora-ziun ellas differentas pleivs della Surselva entscheivi. De tut quels loghens savein nus zun nuot da sia pastora-ziun ord ils archivs dellas singulas pleivs, e negliu ei leu siu operar indicaus. Orda quei savein nus bein era concluder con savens ils benedictins de Mustér ein vegni en agid als plevons, era della Lumnezia, senza ch' ina notizia historica menzioneschi quei. Igl ei il tgeu operar senza negina canera, mo che porta ton megliers fretgs, era sche quels ein buca de registrar externamein, sco ils rapports annuals de bia instituziuns hodiernas, nua che minga brev e telefon ein registrai.

Quei quiet e modest operar savein nus era ver orda quei ch' il pader benedictin ed artist Fridolin Eggert,ei vegnius incaricaus 1699 de far la pictura pigl altar de s. Giusep che representa il Num de Jesus, paucs onns suenter che la confraternitad dil ss. Num de Jesus ei vegnida eregida leu.²³ Ei para era ch' ils de Vrin hagien giu pli davegl ina gronda veneraziun tiels ss. Patruns della claustra, pertgei ch' ei drova pilver empau sacrifici de da leu anora ir a sogns a Mustér. Da quei fatg raquenta igl urbari della pleiv tenor il qual, igl onn 1845 ils 11 de fenadur la giuvna, Onna Turtè Caminada, ei negada el Rein sut Disla, turnond dalla fiasta de s. Placi.²⁴

Tschels onns quintavan ins era la vischnaunca de Surcuolm tiella Lumnezia. Era en quella vischnaunca han different benedictins de Mustér prestau il lur ella pastora-ziun. Tenor ils cud. de batten han ils rev. PP. Maurus Venzin e Martin Huonder pastora-ziun leu igl onn 1711. Pli tard ha lu era igl exbenedictin, P. Martin Andreoli, pastora-ziun leu quater onns (1872—1876) e bandunond Surcuolm ha el scret ils plaids: «La benedicziun celestiala consoleschi mes intim carezai parochians de Surcuolm.»

²² Pieth-Hager, l. c. p. 119, rem. 2.

²³ Archiv della pleiv de Vrin, urbari p. 3.

²⁴ l. c. p. 115.

Pareglein nus la pastoraziun benedictina cun la pastoraziun dils PP. caputschins, croda a nus en egl ch' ils benedictins ein il pli savens stai leu da casa, nua ch' il sempel pievel era, els loghens allontanai, e forsa enqualga sbittai. Ils caputschins anflein nus encuntercomi plitost en loghens centrals (mo con savens era en loghens che n e g i n leva ir! La redacziun.), schizun in P. Florentini sper igl uestg a Cuera sco vicari general. Aschia eis ei era (ni plitost «mo»! La redacziun) ellas pleivs lumnezianas. Odem la Lumnezia ein ils caputschins sepustai cun lur posiziun generala a Cumbel. Pli annen ils benedictins. Aschia anflein nus ils fegls de s. Benedetg sco gia menzionau a Val, Vrin, Lumbrein, lu zatgei era a Vignogn, nua che P. Pl. a Spescha sepresenta a nus el cudisch de batten sco «quasi parochus», ed era nua che pli tard ed era avon differents paders benedictins han inaga u l'otra funzionau sco predicaturs, confessurs ed era per pli liung temps giu l'entira provitura della pleiv.²⁵ Ensemen cun Vignogn formava Surcasti pli baul ina fracziun politica. Era en quella anflein nus influenza benedictina. Ella tuor de s. Luregn duess, tenor Poeschel, in maletg de P. Florin Egger esser ch' ei denton oz buca pli d' anflar. Dal medem pictur benedictin ei era il maletg digl altar della s. Famiglia ella caplutta de s. Giusep e senza dubi era quel digl altar grond. La veneraziun de nos ss. Patrums stueva esser gronda a Surcasti. Aschia representa igl altar davart dils umens nos ss. Patrums, e quel ei era consecraus en lur honor igl onn 1689. S. Placi ei representaus el chor, e s. Placi e s. Sigisbert fuvan era representai sin in maletg sur la lautga; quel datava digl onn 1686.²⁶

Quella veneraziun dils ss. Patrums claustrals ei era ida vinnon, ed ins anfla darar dus aschi bials reliquars (sontgadads!) cun lur reliquias sco a Surcasti. Quels ein lu era vegni purtai solemnamein entuorn l'empremaga ch' ins ha fatg 1847 ina pro-

²⁵ Cud. de batten Vignogn 1738, 41, 83. Sco predicaturs alla fiasta principala 1868, 89, 96, 1702, 07, 08, 1912, 1932. Provisurs P. Bernard Baumgartner e P. Vigeli Berther.

²⁶ conf. Poeschel, KDM Grb.

cessiun per la fiasta de s. Luregn.²⁷ Da sias uras vegneva la fiasta de s. Placi e s. Sigisbert tenuta da firau a Surcasti.²⁸ Pils 1850 entuorn ein paders de Mustér registrai sco funzionaris els cudischs a Surcasti. Da 1876 — 78 ha igl exbenedictin P. Martin Adrioli, funzionau a Surcasti sco plevon. La pleiv principala, Pleif, ei sco ei para stada provedida cun plevons e nus anflein leu pér el 19 avel tschentaner singuls benedictins sco caplons, aschia P. Pl. a Sp. e lu era P. Coelestin Giger. Indicaziuns dils davos decennis dian che quasi onn per onn in u l'auter pader de Mustér seigi staus predicatur festiv a cachsen de differentas fiastas a Vella. Era paran ils paders d'aver giu bien num e grond' autoritad ella vischnaunca de Vella. Aschia savein nus ch' els levan dispet P. Ilefons Decurtins sco caplon 1812.²⁹

La pli gronda influenza religiosa ed era il pli grond agid al plevon han ils benedictins de Mustér bein giu ella pleiv de D e g e n. Quell' influenza va, sco ei para, dal sanctuari de Maria della Glisch a Chiltgadira anora. Aschia sesanflan els cudischs de batten a Degen differentas indicaziuns tenor las qualas quels de Fraissen serravan cun predilecziun lur ligia per la veta a Chiltgadira.³⁰ Quell'influenza ei lu carschida e daventada pli gronda cun la fundaziun dil benefeci della claustra de Mustér a R u m e i n.

Dals 27 beneficiats entochen al di ded oz, ein intons stai duas entochen treis gadas cheu, e quel che ha teniu stendiu il pli ditg, ei stau P. Bernard Baumgartner, duront 38 onns. Ei mass memia lunsch de dar mo ina pintga survesta de lur operar a Rumein, e quei ei era buca necessari, essend ch' ina lavur speciala vegn a comparer cul temps surlunder.

Ella pleiv de Degen ha principialmein P. Placi Frisch operau sco provisur. Pertuccond l' influenza religiosa della claustra de Mustér en Lumnezia, savein nus bein dir ch' ins sappi buca tschaffar bia, mo quei pauc ch'ei perpetnisau en cudischs e scar-

²⁷ Archiv d. pleiv Surcasti, messas perpetnas p. 24.

²⁸ l. c.

²⁹ Acta cap. mon. Desertin. I. p. 158.

³⁰ Arch. d. pleiv Degen, Cud. d. battens 1695, 96, 97, 1702, 1704.

tiras lai bein supponer che quell' influenza ha existiu gia ditg avon la fundaziun dil benefeci de Rumein, e ch' era en las pleivs nua ch' ils PP. caputschins han pli tard operau aschi stupent, er' els han baghegiu per part sin fundament benedictin, pertgei che Mustér era segiramein era pils vegls Lumnezians «nossa claustra». Quella influenza ei lu era semanifestada cheutras che differents giuvens ord la Val Lumnezia han priu il habit de s. Benedetg (bunamein tonts ein era vegni caputschins! La redacziun.) Quels ein, sche nus abstrahein dagl avat Cundrau de Lummerins, ch' ei probabel buc oriunds de Lumnezia:

- P. Placi Rütimann de Val, εμπrem beneficiat de Rumein e
- P. Gregor Jörger de Val, decan decan
- P. Purpurin Schmed de Grüneck, oriunds de Vignogn, eco-
- P. Baseli Bischof de Val nom
- P. Duri Lumbriser de Lumbrein, beneficiat a Trun
- P. Hieronimus Casanova, beneficiat a Rumein ed avat
- P. Placi Arpagaus de Cumbel

Pli gronds che quels paucs benedictins oriunds de nossa Val, ei il diember de spirituals che han el decuors dil temps ual entras igl ideal monastic anflau forza e cuntentientscha per la sublima clamada sacerdotala. Quei ed aunc autras influenzas dils benedictins de Mustér ei bein scret el cudisch della veta, mo cheu sin tiara cun nies patratg historic e critic, ein quellas ovras buca de registrar.

3. La claustra e la Lumnezia el temps dellas scolas ed igl operar economic

L' emprema notizia davart scolars benedictins de Mustér, oriunds della Lumnezia va gnanc ton lunsch anavos. Igl ei quella davart Msgr. uestg Duri de Mont ch' ei intraus en scola claustrala ils anno 1635. La Synopsis, cronica claustrala, porta quella.

Las suandontas noticias ein pridias ord ils cudischs della Confraternitad dil s. Rusari. Da 1700 tochen 1800 eis ei stau ca. 40 students oriunds de Lumnezia ch' han frequentau la scola

claustrala. Denter quels anflein nus era il renomau General de Mont. El 19avel tschentaner eis ei stau — malgrad che la scola claustrala fuva serrada per temps — encerca 120 students. Ils pli biars students lumnezians han frequentau nossa scola ils anno 1850, nua che 9 giuven de leuen ein vegni educai ed instrui dals religius della claustra de Mustér. Da 1900-1950 ei il diember dils students lumnezians a Mustér schizun 135. De quels han gia plirs absolviu la matura a Mustér. Aschi lunsch sco nossas fontaunas van, savein nus pia constatar dapi ils 1700 buca meins che 300 giuven lumnezians che han fatg lur scola media a Mustér. Intressant fuss ei aunc pli de saver tgei ch' ei ha dau ord tut quels giuven. Per menzionar mo il 19 avel e 20 avel tschentaner, sesanflan denter quels tut ils cussegliers nazionals lumnezians; nus anflein sper il grond e meriteivel uestg dil baroc e della reforma de messa, Duri de Mont de Vella, era il hodiern uestg de Cuera, S. Exc. Msgr. uestg Christianus Caminada. Era differents mistrals e magistrats de leuen — dils davos 150 onns — ein stai a Mustér a scola. Ils biars de quels: capavels academichers!

Oz encuntercomi, para mintg' auter giuven lumnezian che viseta la scola cantonala e vegn scolast, ded era ual el medem temps haver la patenta de vegnir mistral. Ual ils davos decennis han fetg paucs Lumnezians frequentau la scola reala della cl. de Mustér. Quei vegn a derivar da cheu che pliras vischnauncas han creau ina schinumada «scola secundara.» Perquei stat beinenqual giuven che havess ils daners ed ils talents de frequentar ina scola ordeifer, a casa. Daventa quei adina pil beinstar de nossa giuventetgna?

Dals 14 spirituals ch' opereschan oz en Lumnezia ein 12 stai in u plirs onns students della scola claustrala de Mustér. Dals spirituals oriunds de Lumnezia che vivan ed opereschan aunc oz, circa 15 eis ei, ha in e scadin studegiu per temps ed auters perfin fatg la matura a Mustér. Aschia ha la claustra e sia scola compensau e pesau cun buna mesira l' influenza politica ch' ella veva aunc viaden el temps miez sin nossa Val Lumnezia.

D' allegar fuss ei aunc davart igl operar della claustra sin terren economic e social, sespruond ella entras siu menaschi puril d' instruir il pievel, co bein cultivar il fons per arrivar sin in pli ault scalem economic. Dasperas sesprova ell'era d'animar

ed impulsar ils giuvens ded emprender in u l' auter mistregn e clámada, per crear cheutras ina vera existencia el futur e buca vegnir bess mintgamai tenor la coniunctura vi e neu sco geinas aviartas. Quei agid economic ha denton era schendrau engrazieivladad ella Val visavi la claustra. Quella engrazieivladad ei semussada principalmein suenter la revoluziun franzosa, nua che la claustra era devastada e spogliada. Cheu ha Rochus Collumberg de Lumbrein a Paris prestau alla claustra grondius survetschs, havend quita che beinenqual custeivladad, sco p. exempel la crusch pontificala, in regal dell' imperatura Maria Theresia dell' Austria, ei vegnida restituída alla casa de s. Placi e s. Sigisbert.

Quella medema engrazieivladad visavi la claustra ei era semussada a caschun de sia restauraziun. Ella resoluziun de Gries dils anno 1879 suttascriva la Lumnezia culs auters cumins catolics e pretenda dagl uestg de prender enta maun cun tutta energia la restauraziun della claustra. — En quei connex de claustra e Lumnezia ei segiramein era la litteratura belletristica de quintar, nua ch' il poet benedictin, rev. P. M. Carnot p.m. ha era buca emblidau la Lumnezia e sia cultura. De menzionar fussen principalmein «Sut ils Fraissens de Pleif», sco era la raquintaziun «General Demont». Ina poesia da P. M. Carnot, fagta en honor della pleiv de Vignogn, possi suandar cheu:

Nies Vignogn

Amiez la Lumnezia cun vitgs ed uclauns
 Pertut renomada tras sias dunnauns,
 Leu stattan las casas sil plaun sulegliv:
 Vignogn el secloma, nies vitg nativ.

Nus vein per regina la Mumma d' Agid,
 Ad ella cantein nus canzuns de salid.
 En nossa baselgia plein art e splendor:
 Vegnin nus ensem cul bien pastur.

Sin cuolms e sin pradas stuein nus luvrar,
 Sur nus ei il Segner, nus lein selegrar.
 Aschi' ei la patria Vignogn per nos dis:
 Lu mein nus a casa el sogn parvis.

Dein nus aunc in' egliada anavos els tschentaners percurri, sche vesein nus che las fontaunas che raquentan dagl operar della claustra en Val Lumnezia ein raras. Quei se comporta stupent al tgeu operar e fructificar semeglionts ad ina migeivla plievgia che dat adina puspei nova veta all' entra cultira. Igl ei veramein igl operar senza caneras, mo che semuossa ton pli fritgeivels per entiras generaziuns. Possi quei operar purtar vivon benedicziun all' entira Val, a siu entir pievel pil beinstar religios e cultural.

Quella benedicziun che la claustra spenda alla Val Lumnezia, e quei bien che la Val fa alla claustra — ed ha gia fatg vegn segiramein a vegnir remuneraus ed a purtar niev fretg e benedicziun.